

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E TÜRKÇÜLÜK VE TÜRK TARİH YAZICILIĞI

YRD. DOÇ. DR. UĞUR AKBULUT*

Özet

1789 Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımı çokuluslu Osmanlı Devleti'ni derinden etkilemiştir. Devletin Avrupa'da yaşayan uyrukları kısa zamanda ayrılık faaliyetlerine başlarken, asıl unsur olan Türkler, toplumlari bir arada tutma çabası içerisinde olmuştur. Tanzimat Fermanı'ndan sonra kültürel alanda başlayan Türkçülük, zamanla siyasallaşmıştır. Bu durum eğitimi de etkilemiş ve tarih ders kitaplarına Türk tarihine mahsus bölümler konulmuştur. XX. yüzyılın başında kurumsallaşan Türkçü kesimler, daha sonra kurulacak olan millî devletin ideolojisinin oluşmasına katkı yapmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Fransız İhtilali, milliyetçilik, Osmanlı tarih yazıcılığı, tarihçi, tarih.

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nde eski idare tarzının terk edilerek yeni bir idare tarzına geçiş sürecinin başlangıcını teşkil eder.¹ Bu dönem, kurumlar açısından getirdiği yenilikler yanında, zihniyet değişiklikleri bakımından da mühim bir dönüm noktasıdır. Tanzimat yöneticileri, devleti meydana getiren unsurlar arasında artık kopma noktasına gelen bağları yeniden kuvvetlendirmek, Müslim ve gayrimüslim unsurları kaynaştırmanın² yanında bir Osmanlı milleti oluşturabilmenin uğraşı

* Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

XIX. Yüzyılın modern ve liberal garplılaşma reformları tarihçilik alanında da mühim değişiklikler meydana getirmiş, batı dillerinin öğrenilmesi ve batı eserlerinin mütalaası neticesinde yeni bir takım üslup ve metotlar tarih yazma sanatı üzerinde uygulanmıştır. XIX. yüzyılda Türkiye’de matbaacılık faaliyetlerinin yaygınlaşması ve eğitim reformları dolayısıyla okuryazarlığın artması oldukça farklı tipteki tarihi eserlere ilginin artmasına neden olmuştur. Bu durum Osmanlı tarihine dair bir takım yeni kitaplar yazılmasına vesile olduğu gibi Avrupa’ya karşı duyulan ilgiyi karşılamak için batı tarih kitaplarından tercüme yapılmaya da neden olmuştur.

içerisindeydi.³ Nitekim Osmanlı uyrukları arasında cins ve mezhep ayırımı gözetilmeyeceği ülküsü Tanzimat Fermanı’nın da özünü oluşturuyordu. Tanzimat Fermanı’nın hazırlayıcısı Mustafa Reşit Paşa bir tezkiresinde, “bundan böyle “millet-i hâkime” ile “millet-i mahkûme” arasında herhangi bir farkın kalmadığını, herkesin birbiriyle eşit olduğunu”⁴ ifade ederek takip edilecek politikayı net bir biçimde ortaya koymuştur.

Osmanlı unsurlarını hak ve ödevler bakımından eşit duruma getirmek gayesi, bu dönem tarihçiliğini de önemli ölçüde etkilemiştir.⁵ Bu durum esas itibarıyla Avrupa’da iyiden iyiye kuvvetlenmeye başlayan “modern fikirler” ve “modern devlet” anlayışı ile paralellik göstermektedir.

XIX. Yüzyılın modern ve liberal garplılaşma reformları tarihçilik alanında da mühim değişiklikler meydana getirmiş, batı dillerinin öğrenilmesi ve batı eserlerinin mütalaası neticesinde yeni bir takım üslup ve metotlar tarih yazma sanatı üzerinde uygulanmıştır. XIX. yüzyılda Türkiye’de matbaacılık faaliyetlerinin yaygınlaşması ve eğitim reformları dolayısıyla okuryazarlığın artması oldukça farklı tipteki tarihi eserlere ilginin artmasına neden olmuştur. Bu durum Osmanlı tarihine dair bir takım yeni kitaplar yazılmasına vesile olduğu gibi Avrupa’ya karşı duyulan ilgiyi karşılamak için batı tarih kitaplarından tercüme yapılmasına da neden olmuştur.⁶

Tanzimat’tan sonra düşünen kesim görüşlerini bilhassa basın-yayın ve ders kitapları yoluyla okuyucusuna aktarmaya çalışmıştır. Nitekim 1861 yılında Tercüman-ı Ahval Gazetesi’nin yayın hayatına başlamasından 1873 yılında Vatan Yahut Silistre’nin oynandığı tarihe kadar gazete, hemen hemen tek başına fikri yeniliği temsil etmiştir. Hatta zaman zaman yayınlanan tefrikalar sayesinde gazeteler kitapları da içerisine almıştır.⁷

Tarih sahasında ise genelde tarih ders kitapları vasıtasıyla düşünceler aktarılıyor ve böylece pedagojik tarih kitapları yazılıyordu. Bu dönemde devletin artık iyice güçten düşmesi ve yıkılma emareleri göstermeye başlamasıyla beraber ortaya çıkan durumdan hoşnut olmayan kesimler, devleti yıkılmaktan kurtaracak, bütünlüğü yeniden tesis edecek görüşleri ifade etmeye başladılar.

Osmanlıcılık

İmparatorluğun Müslüman olmayan uyrukları arasında milliyetçiliğin yayılmasına bir tepki olarak II. Mahmud döneminin son yıllarında “Osmanlı yurtseverliği” kavramı ortaya çıktı. İnanç ayrımı gözetilmeksizin bütün uyrukların eşit olduğunu ilan eden Sultan II. Mahmud tarafından başlatılan bu akım, Tanzimat Fermanı’nın yayınlanmasından sonra devlet politikasına dönüştü.⁸ Osmanlı Devleti’nin idaresi altında bulunan tüm milletleri bir arada tutacak üst kimlik olan “Osmanlı Milleti” oluşturma çabası “ittihad-ı anâsır” veya “Osmanlıcılık” olarak adlandırılmıştı.⁹ Osmanlıcılık akımının amacı, imparatorluğu oluşturan bütün milletleri bir arada tutacak ortak bir “vatan” kavramına ulaşmak, imparatorluğu parçalanmaktan kurtarmak ve var olan sınırları korumaktı.¹⁰ Osmanlıcılık siyaseti, 1860’lı yıllardan itibaren çeşitli yayınlar yoluyla ideolojik bir biçim kazanmıştır.¹¹

Bu akımın tarih sahasındaki en önemli uygulayıcısı ve temsilcisi Namık Kemal’dir. Gazetecilik, şiir, roman, tiyatro, biyografi ve tarih gibi birbirinden farklı sahalarda eserler veren Namık Kemal, devletin çöküşünü engellemenin ve yeniden ayağa kaldırmanın yolu olarak tarihten alınacak dersleri görmüş, okuyucularının yurtseverlik hislerine hitap eden eserler yazmıştır. Bu nedenle biyografisini yazdığı şahsiyetleri hep Allah yolunda savaşan, can veren kişiler arasından seçmiş, bu kahramanların meziyetlerini Tanzimat dönemi gençliğine aktararak onları harekete geçirmeyi hedeflemiştir.¹² Namık Kemal, vatan ve millet fikri ile tarih arasında münasebet kurmuş, tarih ilmini aynı vatan üzerinde yaşayan muhtelif unsurları bir arada tutacak harç olarak görmüştür.

Osmanlıcılık fikrini benimseyenlerden biri de Ahmed Midhat Efendi olmuştur. Ahmed Midhat “Üss-i İnkılâb”ın girişinde neredeyse “Osmanlıcılık” fikrinin ideolojisini ortaya koymuştur.¹³ Ahmed Midhat’a göre insanoğlunun yaratılış özelliklerine en uygun yönetim şeklini Osmanlılar kurmuştur. Osmanlılardan önce pek çok medeniyetin gelip geçtiğini fakat medeniyetin insanlara bahşettiği nimetlerden yalnızca o devleti teşkil eden hakim milletin faydalandığını, diğer toplumların ise dışlandığını belirtmiştir. Osmanlılarda ise tüm unsurların eşit kabul edildiğini, Osmanlı Devleti’nin ne bir Türk devletine de İslam devleti olduğunu söyleyen Ahmed Midhat Efendi, devleti tüm unsurları bünyesinde barındıran bir bütün olduğunu görmekteydi. Osmanlı padişahına tâbi olmak için belli bir dine, mezhebe veya kavime bağlı olma zorunluluğu olmadığını, dini inancı

Avrupa ülkelerinin artan baskıları ve bu arada bazı toplumların devletten kopması üzerine Osmanlıcılık düşüncesi zayıflamış, İttihad-ı İslam denilen İslam birliği düşüncesi taraftar toplamaya başlamıştı. Özellikle 1878 Berlin Anlaşması ile Osmanlı Devleti, Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlığını tanıyınca, Osmanlıcılık düşüncesi de ciddi bir darbe almıştır.

veya milliyeti ne olursa olsun Osmanlı bayrağı altında toplananlara "Osmanlı" ve bunları idare eden devlete de "Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye" denildiğini belirtmektedir.¹⁴

Avrupa ülkelerinin artan baskıları ve bu arada bazı toplumların devletten kopması üzerine Osmanlıcılık düşüncesi zayıflamış, İttihad-ı İslam denilen İslam birliği düşüncesi taraftar toplamaya başlamıştı. Özellikle 1878 Berlin Anlaşması ile Osmanlı Devleti, Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlığını tanıyınca, Osmanlıcılık düşüncesi de ciddi bir darbe almıştır.

Türkçülük Çalışmaları ve Tarih Yazıcılığı

Fransız İhtilali'nden sonra tüm dünyada etkili olan milliyetçilik akımı, doğal olarak pek çok ulusu bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti'ni de derinden etkilemiştir. Başlangıçta Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarında yaşayan unsurlarına sirayet eden bu akım, zamanla tüm imparatorluk topraklarına yayılmıştır. Diğer milletler içlerinde dernek ve örgütler biçiminde teşkilatlanırken, devletin kurucusu ve çekirdeğini oluşturan Türkler, milliyetçilik akımından en son etkilenmiş ve dolayısıyla en geç teşkilatlanmaya başlayan grubu oluşturmuştur.¹⁵ Devleti çöküntüden kurtaracak tek ülkü olarak Osmanlıcılığı gören Türkler, ulusçuluğu bir kenara bırakarak millî bilincin oluşmasını geciktirmişlerdi.¹⁶

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra yavaş yavaş Türkiye'de de Türkçülük çalışmaları başlamıştır. Milliyetçilik akımının yükselişe geçmesinde birçok etken rol oynamıştır. Bunların başında Avrupa'da yapılan Türkoloji çalışmaları gelir. XVIII. yüzyıldan itibaren Çin, İslam ve daha sonraki Türk kaynakları üzerinde çalışan alimler, İslam öncesi Türklerin tarihini ve dillerini incelemişler; Türk kavimlerinin Asya ve Avrupa tarihindeki rollerini ortaya koymuşlar ve

o zamana kadar karanlık kalan İslamiyet öncesi Türk tarihi üzerine eserler yazmışlardı. Türkçülük akımının gelişmesinde başarısız 1848 ihtilalinden sonra Türkiye'ye yerleşen Macar ve sair Avrupalı mültecilerle, eğitim amacıyla Avrupa'ya gönderilen Türk öğrenciler de etkili olmuştur.¹⁷

Osmanlılarda Türkçülük ile ilgili ilk çalışmalar dil sahasında başlamıştır.¹⁸ Bu sahada yapılan çalışmalar geçmişi incelemeyi gerektirir. Yapılan inceleme sonucunda kavmin özellikleri, benliği, şahsiyetine ışık tutulur. Bu da milliyet fikrini ortaya çıkarır. Dil ve edebiyat sahasındaki en önemli çalışmalar Ahmet Vefik Paşa tarafından yapılmıştır. İlk önemli ve değerli Türkçe sözlüklerden olan ve Osmanlıca'daki diğer kelimelerle birlikte özellikle Türkçe asıllı kelimeleri ele alan "Lehçe-i Osmanî"yi¹⁹ yazdığı gibi Ebulgazi Bahadır Han'ın "Şecere-i Türkî" sini de Türkçe'ye tercüme etmiştir.²⁰

Mustafa Celaleddin Paşa'nın²¹ yazmış olduğu "Les Turcs Anciens et Modernes – Eski ve Yeni Türkler" adlı Fransızca eser de Türkçülük akımına ivme kazandırması açısından önemlidir. Eserde Türklerin tarihte oynadıkları mühim roller anlatıldığı gibi onların Avrupa'da oturan kavimlerle aynı ırktan olduğu iddia edilmiştir. Yazarın bundan maksadı, Türklere mensup oldukları ırkın kudret ve kuvvetini bildirerek güvenlerini takviye etmektir.²²

Ahmet Vefik Paşa'dan sonra dil ve edebiyat sahasında Ali Suavi'nin çalışmaları dikkat çeker. Ali Suavi, Türklerin tarih boyunca kültürel başarılarını ortaya koymak amacıyla 1869 yılında Paris'te yayınlanan "Ulûm Gazetesi" için yazılar yazmıştı. Bu yazılarda Türklerin çok eski bir medeniyete sahip olduklarını ve İslam dininin yayılmasına büyük hizmetleri geçtiği anlatılmıştır. Fakat onun asıl ilgilendiği saha dil ve kültürdür. Dilin yabancı kaynaklardan zenginleşmesine itiraz etmeyen Ali Suavi, Arapça ve Farsça gramerin Türkçe için de

Fransız İhtilali'nden sonra tüm dünyada etkili olan milliyetçilik akımı, doğal olarak pek çok ulusu bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti'ni de derinden etkilemiştir. Başlangıçta Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarında yaşayan unsurlarına sirayet eden bu akım, zamanla tüm imparatorluk topraklarına yayılmıştır. Diğer milletler içlerinde dernek ve örgütler biçiminde teşkilatlanırken, devletin kurucusu ve çekirdeğini oluşturan Türkler, milliyetçilik akımından en son etkilenmiş ve dolayısıyla en geç teşkilatlanmaya başlayan grubu oluşturmuştur.¹⁵ Devleti çöküntüden kurtaracak tek ülkü olarak Osmanlıcılığı gören Türkler, ulusçuluğu bir kenara bırakarak millî bilincin oluşmasını geciktirmişlerdi.

Osmanlılarda Türkçülük ile ilgili ilk çalışmalar dil sahasında başlamıştır. Bu sahada yapılan çalışmalar geçmişte incelemeyi gerektirir. Yapılan inceleme sonucunda kavmin özellikleri, benliği, şahsiyetine ışık tutulur. Bu da milliyet fikrini ortaya çıkarır. Dil ve edebiyat sahasındaki en önemli çalışmalar Ahmet Vefik Paşa tarafından yapılmıştır. İlk önemli ve değerli Türkçe sözlüklerden olan ve Osmanlıca'daki diğer kelimelerle birlikte özellikle Türkçe asıllı kelimeleri ele alan "Lehçe-i Osmanî"yi yazdığı gibi Ebulgazi Bahadır Han'ın "Şecere-i Türkî" sini de Türkçe'ye tercüme etmiştir.

kullanılmasına karşı çıkar.²³ Osmanlıların, Özbekler ve Türkmenler gibi Türk boylarından biri olduğunu ve dillerinin Osmanlıca değil, Türkçe olduğunu vurgulamıştır. Fakat buna rağmen, milliyetçilikten esinlenen bir politikayı reddetmiş ve politikada önce Osmanlılık daha sonra İslamcılık düşüncesine yakınlık duymuştur.²⁴

Türkiye'de eğitimin çağdaştırılması açısından 1869 yılında çıkarılan "Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi" önemli bir aşamadır. Bu nizamname ile Sıbyan Mekteplerine ve rüştiyelere tarih dersi konulması kararlaştırılmıştır.²⁵ Buna göre Sıbyan Mekteplerinde "Tarih-i Osmanî", rüştiyelerde "Tarih-i Umumi" ve "Tarih-i Osmanî" dersleri programa alınmıştır.²⁶ II. Abdulhamid devrinde rüştiyelerin programında değişikliğe gidilmiş ve okullarda Tarih-i Osmanî dersinin okutulmasına devam edilirken, "Tarih-i Umumi" dersi kaldırılmıştır.²⁷

Türkçülük akımının bir diğer önemli temsilcisi Süleyman Hüsnü Paşa (1838-1892) olmuştur. Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın askeri okullar için umumi bir tarih hazırlamasını istemesi üzerine "Tarih-i Âlem" adlı ders kitabını yazmıştır.²⁸ Bu kitap Türk tarihi ve Türk mitolojisine ayırdığı uzun bölümüyle bir ilk olma özelliğini taşır. Süleyman Hüsnü Paşa, eserde belki de panislawizm akımının aksi tesiriyle Macarlar, Bulgarlar ve Lehlielerin Türklerle aynı soydan geldiklerini vurgulamıştır. Eseri yazarken gayesinin, Asya'ya yayılıp hükmetmiş olan Türk ırkının varlığını, övünülecek kahramanlıklarını Türk gençlerine öğretmek ve duyurmak olduğunu belirtmiştir.²⁹

İlmi Türkçülüğe hizmeti geçen şahsiyetlerden birisi de Şemseddin Sami'dir. Şemseddin Sami'nin yazdığı "Kâmûsü'l-Âlâm" ve "Kâmûs-i Türkî" bu konuda büyük önem arz ederler. Kâmûs-i Türkî'nin önsözünde, o döneme kadar Osmanlıca olarak adlandırılan dili "Türk dili" olarak nitelendirmiş ve hangi dilden alınmış olursa olsun kullanılan

kelimelerin Türkçe sayılması gerektiğini ifade etmiştir.³⁰

Türkoloji çalışmalarının ikinci kuşak temsilcisi Necib Asım (1861-1935) olmuştur. Necib Asım'ın en büyük hizmeti Mehmed Arif'le beraber yazmış oldukları "Türk Tarihi" adlı eserdir. Bu eser, Türk milletine millî tarihini öğretmesi hususunda büyük önem arz eder. Kitapta ilkçağ Türk tarihinden başlanarak Osmanlılara kadar Türk tarihi kaynakları ele alınmıştır.³¹ Necib Asım, Türk dostu olarak bilinen Leon Cahun'un "Introduction l'histoire de l'Asie" adlı eserini "Türk Tarihi" adıyla Türkçe'ye uyarlayarak Türkçülük adına bir diğer önemli hizmeti gerçekleştirmiştir.³²

Osmanlı Devleti her geçen gün biraz daha küçülürken, II. Abdülhamid'in son devrinde "Türkçülük" akımı da yeniden canlılık kazanmıştır.³³ Bu süreçte Türkçülük hareketinin üçüncü evresi denilen döneme girilmiştir. Bu döneme damgasını vuran kişi Akçuraoğlu Yusuf, daha sonraki adıyla Yusuf Akçura olmuştur.³⁴ Yusuf Akçura'nın Kahire'de çıkarılan Türk Gazetesi'nin Nisan-Mayıs 1904 tarihli nüshâlarında üç cüz hâlinde yayınlamış olduğu "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi bu dönemin genel hatlarının çizilmesinde önemli rol oynamıştır.³⁵ Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük üzerine değerlendirmelerin yapıldığı bu çalışmada Yusuf Akçura, Osmanlıcılık ve İslamcılığın dönemleri itibarıyla uygulanabilir olacağını, fakat "ırk"³⁶ esasına dayalı bir politikanın çok daha uygun olacağı fikrini ortaya koymuştur. Çünkü imparatorluk çatısı altında bulunan toplumlar yavaş yavaş koptuğu için, gelecek dönemde de bu kopmaların devam edeceği görüşündedir.³⁷

1908 yılından sonra, yani Meşrutiyet'in getirdiği serbest ortamda Türk milliyetçiliği hareketi teşkilatlanma devresine girmiştir. Bu teşkilatlanma devresinde 1908 yılında kurulan "Türk Derneği" ilk milliyetçi örgüt olarak dikkat çeker.³⁸ Dernek nizamnamesinin birinci maddesine göre cemiyetin gayesi, "Türk olarak anılan bütün kavimlerin mazi ve hallerini öğrenmek ve öğretmek, Türklerin tarih, lisan, coğrafya ve edebiyatlarını araştırıp ortaya koymak" olduğu için derneğe pek çok Türk olmayan üye de kayıt yaptırmıştır. Türk Derneği, 1911 yılından sonra yurt içi ve yurt dışında şubeler açarak faaliyetini sürdürmüştür.³⁹

İlmi Türkçülüğe hizmeti geçen şahsiyetlerden birisi de Şemseddin Sami'dir. Şemseddin Sami'nin yazdığı "Kâmûsü'l-Âlâm" ve "Kâmûs-i Türkî" bu konuda büyük önem arz ederler. Kâmûs-i Türkî'nin önsözünde, o döneme kadar Osmanlıca olarak adlandırılan dili "Türk dili" olarak nitelendirmiş ve hangi dilden alınmış olursa olsun kullanılan kelimelerin Türkçe sayılması gerektiğini ifade etmiştir.

Osmanlı Devleti her geçen gün biraz daha küçülürken, II. Abdülhamid'in son devrinde "Türkçülük" akımı da yeniden canlılık kazanmıştır. Bu süreçte Türkçülük hareketinin üçüncü evresi denilen döneme girilmiştir. Bu döneme damgasını vuran kişi Akçuraoğlu Yusuf, daha sonraki adıyla Yusuf Akçura olmuştur. Yusuf Akçura'nın Kahire'de çıkarılan Türk Gazetesi'nin Nisan-Mayıs 1904 tarihli nüshâlârında üç cüz hâlinde yayınlamış olduğu "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi bu dönemin genel hatlarının çizilmesinde önemli rol oynamıştır.

Türkçülüğün teşkilatlanma dönemi açısından önemli bir dernek de 1911 yılında kurulan Türk Yurdu Cemiyeti'dir. Kuruluşuna Mehmet Emin (Yurdakul) Bey'in öncülük ettiği dernekte Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzâde Ali (Turan), Akçuraoğlu Yusuf gibi Türkçülük hareketinin önde gelen isimleri yer almaktaydı. Dernek sıfatıyla önemli bir faaliyette bulunmayan Türk Yurdu Cemiyeti, kendi adıyla bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Derginin amaçları arasında, bütün Türklerce kabul edilecek bir ideal yaratmak, Türklerin siyasi ve iktisadi çıkarlarını savunmak ve Türk millî ruhunu geliştirmek düşüncesi yer alıyordu.⁴⁰

II. Meşrutiyet sonrasında kurulan pek çok dernek arasında en teşkilatlı ve en uzun ömürlü olanı 1912 yılında kurulan Türk Ocağı olmuştur. Türk olmayan unsurların kurduğu milliyetçi derneklere bir tepki olarak da kurulan⁴¹ Türk Ocağı nizamnamesine göre cemiyetin amacı, İslam kavimlerinin başlıca mühimi olan Türklerin millî terbiye ve yükselmesiyle Türk ırk ve dilinin olgunlaşmasına çalışmak olarak tespit edilmişti. Bu amaca ulaşmak için dersler, konferanslar ve müsamereler düzenlemeye, kitap ve dergiler çıkarmaya, okullar açmaya gayret edilmesi hedeflenmiştir.⁴² Türk Ocağı'nın kurulmasından sonra Türk Yurdu Cemiyeti'nin bütün üyeleri Türk Ocağı'na geçmiş, Türk Yurdu Dergisi de Türk Ocağı'nın resmi yayın organı haline gelmiştir.⁴³

Türkçülük hareketinin önderlerinden birisi de Mehmet Emin (Yurdakul) olmuştur. Mehmed Emin, kan bağı ile gelen asalete itibar etmez. Ona göre, çalışmadan, gayret göstermeden ve bir tesadüf eseri sahip olunan asalet yerine, çalışarak ve liyakat ile elde edilen asalet daha değerlidir. Bu konuda Osmanlılardaki devşirmeleri örnek gösterir. Bunlar aslen Türk olmamakla beraber devlete önemli hizmet etmişlerdi. Hakiki asaletin, kişiler için fazilet ile toplumlar için ise ahlak ve saygı değer bir geçmiş ile ölçülebileceğini belirtir.⁴⁴

Türkçülük hareketinin üzerinde İslam dininin etkisi de kendisini açıkça hissettirmektedir. Nitekim Mehmed Emin "Ben bir Türk'üm dinim cinsim uludur", dizesiyle başlayan "Cenge Giderken" adlı şiirinde milliyetiyle birlikte sahip olduğu diniyle de övünç duyar.⁴⁵ İslam dini, Türk milletinin millî dini olarak benimsenmiş ve Türk milleti İslam diniyle bir bütün olarak düşünülmüştür.

Türk milliyetçiliğinin ve Türk sosyolojisinin öncüsü sayılan Ziya Gökalp de asalet konusunda Mehmed Emin ile benzer görüşlere sahiptir. 16 Mayıs 1923 tarihli "Yeni Gün Gazetesi"nde "Türk Kimdir?" başlığıyla çıkan yazısında, Türk olmak için yalnız Türk kanı taşımanın yeterli olmadığını, Türk olmak için her şeyden evvel Türk kültürü ile terbiye görmek ve Türk mefkuresi için çalışmanın şart olduğunu belirtir. Ziya Gökalp, milliyetin de din gibi kalben tastik ve lisanen ikrar şartlarına bağlı olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶ Ziya Gökalp milleti de, "lisanca, dince, ahlakça ve estetik olarak aynı terbiyeyi almış fertlerden oluşan bir zümre" olarak tanımlamaktadır.⁴⁷ Gökalp, Osmanlılarda dini çözümlenin başlamasından sonra toplumu bir arada tutan değerlerin kültürel değerler olduğunu ve Ahmed Vefik ile Süleyman Hüsnü Paşa'nın bu manada pusulasız kalan millete kültür ve tarih dayanışması ile yeniden güç verdiğini belirtir.⁴⁸

Balkan Savaşları sonunda imparatorluğun küçülmesi ve Türk ögesinin nüfus olarak ağırlığının artması dolayısıyla Türkçülük akımı yeni bir ivme kazanmıştır.⁴⁹ Bu felaket günlerinde küçülme duygusunu telafi etmek gayesiyle okumuş yazmış kesim Türk tarihine ilgi göstermişlerdi.⁵⁰

Siyasal bir görüş olarak Türkçülüğün önem kazanmasından sonra Osmanlılık ve Türkçülük arasında kalmış olan yazarlar artık kesin olarak Türkçülüğü tercih etmeye başladılar. O tarihe kadar pek önemi anlaşılamamış olan sosyoloji ve edebiyat tarihi gibi iki yeni sahada, önemli çalışmalar yapılmıştır. İşte

Türkçülüğün teşkilatlanma dönemi açısından önemli bir dernek de 1911 yılında kurulan Türk Yurdu Cemiyeti'dir. Kuruluşuna Mehmet Emin (Yurdakul) Bey'in öncülük ettiği dernekte Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzâde Ali (Turan), Akçuraoğlu Yusuf gibi Türkçülük hareketinin önde gelen isimleri yer almaktaydı. Dernek sıfatıyla önemli bir faaliyette bulunmayan Türk Yurdu Cemiyeti, kendi adıyla bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Derginin amaçları arasında, bütün Türklerce kabul edilecek bir ideal yaratmak, Türklerin siyasi ve iktisadi çıkarlarını savunmak ve Türk millî ruhunu geliştirmek düşüncesi yer alıyordu.

Türkçülük hareketinin önderlerinden birisi de Mehmet Emin (Yurdakul) olmuştur. Mehmed Emin, kan bağı ile gelen asalete itibar etmez. Ona göre, çalışmadan, gayret göstermeden ve bir tesadüf eseri sahip olunan asalet yerine, çalışarak ve liyakat ile elde edilen asalet daha değerlidir. Bu konuda Osmanlılardaki devşirmeleri örnek gösterir. Bunlar aslen Türk olmamakla beraber devlete önemli hizmet etmişlerdi. Hakiki asaletin, kişiler için fazilet ile toplumlar için ise ahlak ve saygı değer bir geçmiş ile ölçülebileceğini belirtir.

Ziya Gökalp ve Köprülüzâde Mehmet Fuat bu yeni alanlarda öne çıkan isimler olmuştur.⁵¹

1890 yılında doğan Köprülüzâde Mehmed Fuat⁵² çok genç yaşta ilim dünyasına adım atmış, Türk tarihi ve özellikle Türk edebiyat tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla otorite⁵³ ve modern Türk tarihçiliğinin kurucusu sayılmıştır.⁵⁴

Fuat Köprülü, ülkemizde ilmin ve bu çerçevede tarihçilik mesleğinin en önemli eksikliğini ilim adamı yetiştirecek yükseköğretim kurumlarının bulunmamasında aramaktadır. Bu nedenle tesadüf eseri bir yerlere gelmiş insanların her konuda yazı yazdığını ve bunun da ilmin gelişmesine mani olduğunu belirtmektedir. Avrupa'daki gibi ilim müesseselerinin kurularak genç bilim adamları yetiştirilmesiyle bu eksikliğin ortadan kaldırılabilceğini belirtmektedir. İlmin bir meslek olarak ele alınması yerine sadece bir heves olarak uğraş alanı olduğunu, halbuki olması gerekenin ilim adamlarının yetişmesine ve çalışmasına fırsat vermek olduğunu ifade eder.⁵⁵ Yeni kurulacak eğitim kurumlarında verilecek "Millî Tarih" dersi ile de Türk milliyetçiliğinin gelişmesine katkı sağlanabileceğini belirtir.⁵⁶

Milletleri ayakta tutan gücün "geçmiş" (=tarih) olduğunu vurgulayan Fuat Köprülü, geçmişin gelecekte yapılacak doğru hamleler için ders ve kuvvet olacağını ifade eder.⁵⁷ Bu nedenle özellikle Türk tarihi üzerine çalışmalar yapılmasını gerekli görür. Maziden mahrum milletlerin geleceğe kuvvetle yürümek ve medeniyet aleminde kendilerine bir mevki elde edebilmek için hiç yoktan maziler yaratmaya çalıştıkları bir ortamda, şanlı ve zengin bir tarihe sahip olan Türklerin geçmişlerine karşı ilgisiz kalmasını büyük bir nankörlük olarak yorumlamaktadır.⁵⁸ Türk milleti için üzüntü ve utanç duyulması gereken bir diğer konunun da millî tarih ve kültürümüzü yabancılardan

öğrenmemiz olduğunu belirten Fuad Köprülü, bu durumun Filistin ve Sarıkamış bozgunlarından çok daha esef verici olduğunu belirtmiştir.⁵⁹

İmparatorluktan millî devlete geçiş aşamasında tarih ilmine yeni vazifeler düşmüştür. Çok uluslu bir devletin yıkılıp yerine millî bir devletin kuruluşu aşamasında tarih ilmi aracılığı ile kimlik kazandırma çabası içine girildiği görülmektedir.⁶⁰ Türkiye’de ulus-devlet aşamasına gelmesi ile tarihin yeniden yazılması eş zamanlı olmuştur.⁶¹ Bu çerçevede “Türk Tarih Tezi” ortaya atılarak yeni cumhuriyet rejimini meşrulaştırma aşamasında tarih ilminden yararlanılmıştır.⁶² Her ne kadar yeni kurulan cumhuriyet idaresi tarih alanında yeni açılımlara girmiş olsa da Osmanlı tarihçilik geleneği üslup, tarz ve zihniyet olarak kendisinden sonraki döneme önemli bir etki yapmıştır.⁶³

Sonuç

Osmanlı Devleti’ne tâbi Hristiyan toplumların ayrılmaya başlamasından sonra tüm uyrukları bir arada tutmak için Tanzimat Fermanı ile beraber “Osmanlıcılık” görüşü ortaya atılmıştır. Siyasi saha dışında edebi alanda da destek bulan Osmanlıcılık görüşü lehinde eserler ortaya konulmuştur. Fakat istenen sonuç alınamamış ve Türkler arasında da milliyetçilik faaliyetleri başlamıştır.

Türkler arasındaki Türkçülüğe ilişkin ilk çalışmalar kültür ve dil sahasında başlamıştır. Çeşitli sözlüklerin hazırlanması ve Türk diline dair yapılan çalışmalar bir süre sonra tarih sahasında, özellikle Orta Asya Türk tarihine ilişkin hazırlanan kitaplarla desteklenmiştir.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde aşama kaydeden Türkçü tarih çalışmaları, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra çeşitli dernek ve cemiyetlerin kurulmasından sonra ciddi bir artış göstermiştir.

Türk milliyetçiliğinin ve Türk sosyolojisinin öncüsü sayılan Ziya Gökalp de asalet konusunda Mehmed Emin ile benzer görüşlere sahiptir. 16 Mayıs 1923 tarihli “Yeni Gün Gazetesi”nde “Türk Kimdir?” başlığıyla çıkan yazısında, Türk olmak için yalnız Türk kanı taşımanın yeterli olmadığını, Türk olmak için her şeyden evvel Türk kültürü ile terbiye görmek ve Türk mefkuresi için çalışmanın şart olduğunu belirtir. Ziya Gökalp, milliyetin de din gibi kalben tastik ve lisanen ikrar şartlarına bağlı olduğunu ifade etmektedir. Ziya Gökalp milleti de, “lisanca, dince, ahlakça ve estetik olarak aynı terbiyeyi almış fertlerden oluşan bir zümre” olarak tanımlamaktadır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'ne tabi Müslim ve gayrimüslim tüm unsurların ayrılması ile beraber Türkler kendi millî devletlerini kurmuş, yeni müesseseler oluşturulmuştu. Fakat tarihçilik mesleği donanımlı olarak yeni devletin ideolojisinin oluşturulmasında katkı yapmıştır.

- 1 ŞEREF, Abdurrahman (1339), **Tarih Musahabeleri**, İstanbul, s. 48.
- 2 GÜNGÖR, Erol (2005), **İslamın Bugünkü Meseleleri**, İstanbul, s. 136; Cevdet Küçük, "Millet Sistemi ve Tanzimat", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, IV, İstanbul, 1985, s. 1015.
- 3 AKÇURA, Yusuf (1991), **Türkçülüğün Tarihi**, İstanbul, s. 26.
- 4 CEVDET, PAŞA (1991), **Tezâkir**, I, yay. Cavid Baysun, Ankara, s. 79.
- 5 KARAL, Enver Ziya (1977), "Tanzimat'tan Bugüne Kadar Tarihçiliğimiz", **Felsefe Kurumu Seminerleri**, Ankara, s. 253.
- 6 LEWİS, Bernard "Türkiye'de Tarihçilik ve Millî Uyanış", çev. Şinasi Siber, **Türk Yurdu**, II/285, Haziran 1960 Ankara, s. 9.
- 7 AHMED HAMDİ TANPINAR (2003), **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, s. 249-250.
- 8 KURAN, Ercüment (1995), "19. Yüzyılda Milliyetçiliğin Türk Eliti Üzerindeki Etkisi", **Ortadoğu'da Modernleşme**, İstanbul, s. 156; Mehmet Öz, "Tarih ve Tarihçiliğimiz Üzerine Bazı Düşünceler", **Muhafazakâr Düşünce**, II/7, Kış 2006, s. 70.
- 9 ÖZCAN, Azmi (1992), **Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)**, İstanbul, s. 46.
- 10 ARIKAN, Zeki "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, VI, s. 1587.
- 11 SOMEL, Selçuk (2004), Akşin "Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, I, İstanbul, s. 88.
- 12 PALA, İskender (1989), **Namık Kemal'in Tarihi Biyografileri**, Ankara, s. 3.
- 13 MİDHAT, Ahmed (1294), **Üss-i İnkılâb**, Kısım-ı Evvel, İstanbul, s. 3.
- 14 MİDHAT, AHMED **Üss-i İnkılâb**, s. 9-12.
- 15 ORTAYLI, İlber (1985), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, IV, İstanbul, s. 1001.
- 16 HEYD, Uriel (2002), **Türk Ulusçuluğunun Temelleri**, çev. Kadir Günay, Ankara, s. 69.
- 17 LEWİS, Bernard aynı makale, s. 10; U. Heyd, **Türk Ulusçuluğunun Temelleri**, 104.
- 18 Dilin bütünleştirici rolü denilince ilk akla gelen isimlerden birisi Gaspıralı İsmail Bey'dir. Gaspıralı İsmail Bey'in Türk diline dair görüşleri için bk. Kemal Bakır, "Bütün Türkçü Bir Medeniyet Yolunda İsmail Bey Gaspıralı'nın Dil Politikası", **Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi**, 17, 2010, s. 179-193.
- 19 AHMED VEFİK PAŞA, (1994), **Lehçe-i Osmanî**, İstanbul 1306, s. 3-4; Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Ankara 1990, s. 3; Ercüment Kuran, "Tanzimat Hareketinin Türk Batılılaşma Tarihindeki Yeri", **Türkiye'nin Batılılaşması ve Millî Meseleler**, Ankara, s. 38.
- 20 ORKUN, Hüseyin Namık **Türkçülüğün Tarihi**, İstanbul 1944, s. 46-47. Ahmed Vefik Paşa, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak III. Selim devrine kadar gelen dönemi anlatan "Tarih-i Osmanî" adlı ders kitabını da yazmıştır.
- 21 Asıl adı Constantin Borzecki olup Leh asilzadesidir. 1849 yılında Osmanlı ülkesine sığınmış, ardından Müslümanlığı seçerek Mustafa Celaleddin adını almıştır.
- 22 AKÇURA, Y. (1994), **Türkçülüğün Tarihi**, s. 32-33; Ercüment Kuran, "XIX. Yüzyılda Milliyetçiliğin Türk Aydınları Üzerindeki Tesirleri", **Türkiye'nin Batılılaşması ve Millî Meseleler**, Ankara, s. 69.
- 23 A. H. TANPINAR, (198), **9XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 244-247; M. Fuad Köprülü, "Millî Edebiyat Cereyanında İlk Mübeşşirler", **Edebiyat Araştırmaları – I**, İstanbul, s. 313.

- 24 KURAN, "E. 19. Yüzyılda Milliyetçiliğın Türk Eliti Üzerindeki Etkisi", s. 159-160.
- 25 TUNÇAY, Mete (1977), "İlk ve Orta Öğretimde Tarih", **Felsefe Kurumu Seminerleri**, Ankara, s. 276.
- 26 KODAMAN, Bayram (1991), **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara, s. 63-93.
- 27 KODAMAN, B. **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s. 111.
- 28 Okulun diğeri ders kitapları çeviri yoluyla hazırlanırken, tarih ders kitabının çevirisinin sakıncalı olacağı düşünülerek Süleyman Hüsnü Paşa'ya hazırlatılmıştır.
- 29 AKÇURA, Y. **Türkçülüğün Tarihi**, s. 49-50.
- 30 ŞEMSEDDİN SAMİ, **Kâmus-ı Türkî**, İstanbul 1989, s. 8; E. Kuran, "19. Yüzyılda Milliyetçiliğın Türk Eliti Üzerindeki Etkisi", s. 162.
- 31 ASIM, Necib ARIF, Mehmed (1325), **Türk Tarihi Umumisi**, İstanbul, s. 3.
- 32 KAYMAZ, N. (1977), "Türkçü Tarih Görüşü" **Felsefe Kurumu Seminerleri**, Ankara, s. 439; E. Kuran, "19. Yüzyılda Milliyetçiliğın Türk Eliti Üzerindeki Etkisi", s. 163.
- 33 Z. GÖKALP, (1993), **Türkçülüğün Esasları**, s. 5; Halil Berktaş, **Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü**, İstanbul, s. 31.
- 34 KURAN, E. "19. Yüzyılda Milliyetçiliğın Türk Eliti Üzerindeki Etkisi", s. 165.
- 35 GEORGEON, François (2005), **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura 1876-1935**, İstanbul, s. 37; Gökhan Çetinsaya, "Üç Tarz-ı Siyaset", **Türkiye Günlüğü**, S. 79, Kış 2004, s. 37.
- 36 Burada kastedilen bugünkü manada ırkçılık değil; terbiyevî, millî ve kültürel Türkçülük, Türk milliyetçiliğidir.
- 37 AKÇURA, Yusuf (2005), **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara, s. 35-62. Entelektüel bir kişiliğe sahip olan Yusuf Akçura'nın düşünce dünyasının merkezinde tarih yer alır. Ona göre tarih, bağlı bulunduğumuz insan toplumunun belli zaman ve alanda çıkarını sağlayacak bilgi, düşünce ve duyguyu vereceği için önemlidir. (E. Ziya Karal, "Önsöz", **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara 2005, s. 11.)
- 38 ARAI, Masami (2004), "Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, I, çev. Tansel Güney, İstanbul, s. 181.
- 39 ÜSTEL, Füsün (1997), **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İstanbul, s. 20-22; BAYRAKTUTAN, Yusuf (1996), **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, Ankara, s. 85-87; Y. Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 165-167; H. N. Orkun, **Türkçülüğün Tarihi**, s. 85-86.
- 40 AKÇURA, Y. **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 165-168; F. Üstel, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği**, s. 42-45; Y. Bayraktutan, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, s. 87-88; M. Arai, "Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği", s. 186-187.
- 41 SARINAY, Yusuf (1994), **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931**, İstanbul, s. 129.
- 42 AKÇURA, Y. **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 165-169; F. Üstel, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği**, s. 63; Y. Bayraktutan, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, s.90-91; M. Arai, "Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği", s. 194.
- 43 ÜSTEL, F. **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği**, s. 42; Y. Bayraktutan, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, s. 88.
- 44 EMİN, Mehmed (1308), **Fazilet ve Asalet**, İstanbul, s. 5-7.
- 45 EMİN, Mehmed (1914), **Türk Sazı**, İstanbul, s. 170.
- 46 ZİYA GÖKALP (1980), "Türk Kimdir", **Makaleler**, IX, Haz. Şevket Beysanoğlu, Ankara, s. 33-37.
- 47 ZİYA GÖKALP, **Türkçülüğün Esasları**, s. 18.

- 48 ZİYA GÖKALP, *Türkçülüğün Esasları*, s. 74.
- 49 SARINAY, Yusuf Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, s. 131; F. Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura 1876-1935*, s. 61.
- 50 PEYAMÍ SAFA (1997), *Türk İnkılabına Bakışlar*, İstanbul, s. 195.
- 51 KAYMAZ, N. "Türkçü Tarih Görüşü", s. 440-441.
- 52 KÖPRÜLÜ M. Fuad (2005), ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. M. Hanefi Palabıyık, *Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Tarihçiliği*, Ankara.
- 53 İNALCIK, Halil (1968), "Türk İlmî ve M. Fuad Köprülü", *Türk Kültürü*, VI/65, s. 291.
- 54 BERKTAY, Halil (1997), "Dört Tarihçinin Sosyal Portresi", *Toplum ve Bilim*, S: 54, (Yaz-Güz 1991), s. 27; Ahmet Yaşar Ocak, "Fuad Köprülü, Sosyal Tarih Perspektifi ve Günümüz Türkiye'sinde Din ve Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında "Tarihin Saptırılması" Problemi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3, Konya, s. 221.
- 55 PALABIYIK, H. *Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Tarihçiliği*, s. 201-204..
- 56 KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1990), "Asrılık ve Milliyetperverlik", *Köprülü'den Seçmeler*, İstanbul, s. 75.
- 57 KÖPRÜLÜ, M. Fuad "Asrılık ve Milliyetperverlik", s. 74.
- 58 PALABIYIK, H. *Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Tarihçiliği*, s. 210.
- 59 PALABIYIK, H. *Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Tarihçiliği*, s. 218.
- 60 KOÇAK, Kemal (2003), "Cumhuriyetten Günümüze Tarih Anlayışı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S: 128, Ekim 2000, s. 27; Fatih Mehmet Dervişoğlu, *Türkiye'de Tarih Düşüncesinin Modernleşmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 2002, s. 204; Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul, s. 67.
- 61 ERSANLI, B. *İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, s. 22.
- 62 KAYA, Ramazan ÖZDEMİR, Yavuz ŞİMŞEK, Ufuk (2006), "Genç Cumhuriyet ve Oluşturulmaya Çalışılan Tarih Bilinci", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 2004, s. 272; Mustafa Oral, *Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1910-1940)*, Ankara, s. 367-375.
- 63 ERSANLI, B. *İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, s. 47.

Kaynaklar

- ŞEREF, Abdurrahman (1339), **Tarih Musahabeleri**, İstanbul.
- AHMED MİDHAT (1294), **Üss-i İnkılâb**, Kısım-ı Evvel, İstanbul.
- AHMED VEFİK PAŞA (1306), **Lehce-i Osmanî**, İstanbul.
- AKÇURA, Yusuf (1991), **Türkçülüğün Tarihi**, İstanbul.
- AKÇURA, Yusuf (2005), **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara.
- MASAMİ, Arai (2004), "Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, I, çev. Tansel Güney, İstanbul, s. 180-195.
- ARIKAN, Zeki, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, 6, s. 1584-1594.
- BAKIR, Kemal (2010), "Bütün Türkçü Bir Medeniyet Yolunda İsmail Bey Gaspiralı'nın Dil Politikası", **Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi**, 17, s. 179-193.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf (1996), **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, Ankara.
- BERKTAY, Halil (1993), "Dört Tarihçinin Sosyal Portresi", **Toplum ve Bilim**, 54, (Yaz-Güz 1991), s. 19-45.
- BERKTAY, Halil, **Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü**, İstanbul.
- CEVDET PAŞA (1991), **Tezâkir**, I, yay. Cavid Baysun, Ankara.
- ÇETİNSAYA, Gökhan (2004), "Üç Tarz-ı Siyaset", **Türkiye Günlüğü**, 79, Kış, s. 37-39.
- DERVİŞOĞLU, Fatih Mehmet (2002), **Türkiye'de Tarih Düşüncesinin Modernleşmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.
- ERSANLI, Büşra (2003), **İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, İstanbul.
- GEORGEON, François (2005), **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura 1876-1935**, İstanbul.
- GÜNGÖR, Erol (2005), **İslamın Bugünkü Meseleleri**, İstanbul.
- URİEL, Heyd (2002), **Türk Ulusçuluğunun Temelleri**, çev. Kadir Günay, Ankara.
- İNALCIK, Halil, "Tarih İlmi ve M. Fuad Köprülü", **Türk Kültürü**, VI/65, 1968, s. 289-294.
- KARAL, Enver Ziya (1977), "Tanzimat'tan Bugüne Kadar Tarihçiliğimiz", **Felsefe Kurumu Seminerleri**, Ankara, s. 255-259.
- KAYA, Ramazan ÖZDEMİR, Yavuz ŞİMŞEK, Ufuk (2004), "Genç Cumhuriyet ve Oluşturulmaya Çalışılan Tarih Bilinci", **Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, 9, s. 271-281.
- KAYMAZ, Nejat (1977), "Türkçü Tarih Görüşü", **Felsefe Kurumu Seminerleri**, Ankara, s. 433-443.
- KOÇAK, Kemal, "Cumhuriyetten Günümüze Tarih Anlayışı", **Türk Dünyası Araştırmaları**, 128, Ekim 2000, s. 25-35.

- KODAMAN, Bayram (1991), **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1990), "Asrılık ve Milliyetperverlik", **Köprülü'den Seçmeler**, İstanbul, s. 72-75.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1989), "Millî Edebiyat Cereyanında İlk Mübeşşirler", **Edebiyat Araştırmaları – I**, İstanbul, s. 271-315.
- KURAN, Ercüment (1994), "Tanzimat Hareketinin Türk Batılılaşma Tarihindeki Yeri", **Türkiye'nin Batılılaşması ve Millî Meseleler**, Ankara, s. 33-40.
- KURAN, Ercüment (1994), "XIX. Yüzyılda Milliyetçiliğin Türk Aydınları Üzerindeki Tesirleri", **Türkiye'nin Batılılaşması ve Millî Meseleler**, Ankara, s. 65-76.
- KURAN, Ercüment (1995), "19. Yüzyılda Milliyetçiliğin Türk Eliti Üzerindeki Etkisi", **Ortaođu'da Modernleşme**, İstanbul, s. 155-197.
- KÜÇÜK, Cevdet (1985), "Millet Sistemi ve Tanzimat", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, IV, İstanbul, s. 1007-1024.
- LEWİS, Bernard, "Türkiye'de Tarihçilik ve Millî Uyanış", çev. Şinasi Siber, **Türk Yurdu**, II/285, Haziran 1960 Ankara, s. 9-12.
- EMİN, Mehmed (1308), **Fazilet ve Asalet**, İstanbul.
- EMİN, Mehmed (1914), **Türk Sazı**, İstanbul.
- ASIM, Necib ARİF, Mehmed (1325), **Türk Tarihi Umumisi**, İstanbul.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1997), "Fuad Köprülü, Sosyal Tarih Perspektifi ve Günümüz Türkiye'sinde Din ve Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında "Tarihin Saptırılması" Problemi", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 3, Konya, s. 221-230.
- ORAL, Mustafa (2006), **Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1910-1940)**, Ankara.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1944), **Türkçülüğün Tarihi**, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber (1985), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, IV, İstanbul, s. 996-1001.
- ÖZ, Mehmet, "Tarih ve Tarihçiliğimiz Üzerine Bazı Düşünceler", **Muhafazakâr Düşünce**, 7, Kış 2006, s. 67-75.
- AZMİ, Özcan (1992), **Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)**, İstanbul.
- PALA, İskender (1989), **Namık Kemal'in Tarihi Biyografileri**, Ankara.
- PALABIYIK, M. Hanefi (1997), **Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Tarihçiliği**, Ankara. 2005.
- SAFA, Peyami, **Türk İnkılabına Bakışlar**, İstanbul.
- SARINAY, Yusuf (1994), **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931**, İstanbul.
- SOMEL, Selçuk Akşin (2004), "Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, I, İstanbul, s. 88-116.

ŞEMSEDDİN SAMİ (1989), **Kâmus-ı Türki**, İstanbul.

AHMED HAMDİ TANPINAR (2003), **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul.

TUNÇAY, Mete (1977), "İlk ve Orta Öğretimde Tarih", **Felsefe Kurumu Seminerleri**, Ankara, s. 276-311.

ÜSTEL, Füsun (1997), **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İstanbul.

ZİYA GÖKALP (1980), "Türk Kimdir", **Makaleler**, IX, hzl. Şevket Beysanoğlu, Ankara, s. 32-37.

ZİYA GÖKALP (1990), **Türkçülüğün Esasları**, Ankara.